

Inhimillistä ajattelua ja toimintaa ymmärtämässä

Heikki Pesonen
Helsingin yliopisto

Uskonnotutkijoiden kasvavan kiinnostuksen kohteena ovat erilaiset erityisesti yhteisölliset ilmiöt ja yhteisöllisen toiminnan muodot, jotka eivät ole välttämättä sidoksissa niin sanottuun perinteiseen uskonnollisuuteen. Tämän taustalla on havainto siitä, miten institutionaalisen uskonnollisuuden merkitys on vähentynyt sekä yhteiskunnan tasolla että ihmisten elämässä. Ihmiset eivät enää samalla tavalla koe kuuluvansa organisoituneisiin uskonnollisiin yhteisöihin eivätkä välttämättä myöskään usko niiden opetuksiin. Toisaalta ihmisten tarve hakea merkitystä elämäänsä ja saada vastauksia olemassaoloon liittyviin kysymyksiin ei ole kadonnut mihinkään. Tällöin tarkoituksellisuutta haetaan muista lähteistä, kuten populaarikulttuurista, harrastuksista tai elämäntapaan liittyvistä valinnoista

On havaittu, että tällaiset käytänteet sisältävät usein perinteisesti uskontoon liitettyjä elementtejä, kuten rituaaleja ja myyttejä, ja niiden avulla ihmiset voivat kokea vahvaa yhteisöllisyyttä tai saada uskonnollisia kokemuksia muistuttavia kokemuksia. Ilmiöstä käytetään esimerkiksi nimityksiä uskonnonkaltaisuus, kvasiuskonnollisuus tai implisiittinen uskonto erotuksena niin sanotusta perinteisemmästä uskonnollisuudesta. Näiden käsitteiden ja uskontotieteellisten välineiden avulla voidaan tutkia esimerkiksi kuluttamista tai erilaisia fanikulttuureita.

Mikko Kurenlahti tarkastelee artikkelissaan kuluttajuutta juuri ilmiönä, joka tarjoaa ihmisille samankaltaisia vastauksia elämän tarkoituksellisuuteen kuin mitä uskonto on perinteisesti tarjonnut. Kurenlahti kritisoi kuluttajuustutkimuksessa tyypillisiä näkemyksiä, joissa on korostettu kuluttajuuden materialistista ja yksilökeskeistä luonnetta ja sitä, miten kuluttaminen lisää elämän merkityksettömyyttä ja tarkoituksettomuutta. Sen sijaan Kurenlahti näkee kuluttajuuden kestävyyskriisin aikakauden yhtenä keskeisenä maailmankatsomuksellisenä haasteena, jolloin tarkastelun keskiöön nousee kuluttajuus kulttuurisesti jaettuna ja uskonnonkaltaisena merkitysjärjestelmänä.

Kurenlahti tarkastelee kuluttajuutta hyödyntäen funktionaalista ymmärrystä uskonnosta. Tässä tarkastelutavassa fokusoidutaan esimerkiksi siihen, miten uskonto vaikuttaa ihmisten toimintaan ja minkälaisia vastauksia elämän tärkeisiin kysymyksiin uskonto tarjoaa. Uskonto ymmärretään orientoitumisjärjestelmänä tai karttana, jonka avulla ihminen jäsentää ympäröivää todellisuutta ja orientoituu suhteessa siihen. Kurenlahti kehystää kuluttajuutta Gordon Lynchin formuloimiin sosiaaliseen, eksistentiaaliseen ja transsendentaaliseen funktioon. Näiden kautta kuluttajuutta voidaan tarkastella ensinnäkin jaettuna ja yhteisöllisenä ilmiönä. Toiseksi kuluttajuus tarjoaa resursseja, kuten kulutuskohteita, jotka luovat kokemusta elämän tarkoituksellisuudesta. Kolmanneksi kuluttajuus tarjoaa keinoja kokea jotain itseä suurempaa,

transsendenssia. Tämä voi tarkoittaa esimerkiksi mainonnan herättämää lupausta onnellisuudesta tai paremmasta elämästä.

Myös faniutta voidaan tutkia pohtimalla niitä uskontoon perinteisesti liitettyjä funktioita, joita fanius täyttää ihmisten elämässä. Faniyhteisöt tarjoavat ihmisille ryhmän, joka jakaa samat kiinnostuksen ja ihailun kohteet. Faniuden kautta tuotetaan myös yhteisiä kertomuksia (vaikka fanifiktio muodossa), ja esimerkiksi tv-sarjat, elokuvat ja rock-tähdet tarjoavat faneille esikuvallisia malleja, joita he pyrkivät toteuttamaan elämässään. Samoin faniuteen voidaan nähdä liittyvän erilaisia, esimerkiksi yhdessä tapahtuvaan tv-sarjojen katseluun kytkeytyviä rituaaleja, jotka vahvistavat yhteisöllistä identiteettiä.

Muun muassa näitä teemoja ja näkökulmia Minja Blom tarkastelee väitöskirjassaan *Fanius muutti elämäni*, jota hän esittelee *lectio praecursoriassaan*. Blom tutkii television vampyyrisarjojen faniutta erityisesti myytin ja rituaalin käsitteen kautta. Hän näkee, että sarjat toimivat faneille myytteinä kahdella tavalla. Ensinnäkin sarjoja tulkitaan metaforina todellisuudelle, ja toiseksi sarjojen tarjoamat sankarimallit ”nähdään esimerkkeinä hyvästä ihmisyydestä ja tasa-arvosta.” Fanirituaalit puolestaan rakentuvat erilaisten yhteisöllisesti jaettujen kokemusten kautta. Blomin väitöskirja kytkeytyy uskontotieteessä vähemmän tutkittuun populaarikulttuurin vastaanottoon, ja sen aineisto on kerätty verkkoetnografian menetelmällä vampyyrisarjojen fanien keskustelupalstoilta.

Uskonnonkaltaisuuden ohessa ihmisen ja eläimen suhde ja eläimen kulttuurinen ja yhteiskunnallinen positio on toinen vahvasti nousussa oleva tutkimusalue suomalaisessa uskonnontutkimuksessa. Tästä ovat osoituksena esimerkiksi Teologisen Aikakauskirjan, teologia.fi -palvelun ja Trace-lehden aihetta käsitelleet teemanumerot¹ sekä Yhteiskunnallisen ja kulttuurisen eläintutkimuksen seuran ja Suomen Uskontotieteellisen Seuran yhdessä järjestämä Eläimet ja uskonto -konferenssi. Noora Koivulahti esittelee konferenssin satoa paneutumalla kolmeen konferenssin esitykseen, joissa pohdittiin eri näkökulmista, miten uskonto kytkeytyy ihmisten eläinsuhteisiin.

Minja Blomin väitöskirja on osoitus siitä, miten populaarikulttuuri tarjoaa monenlaisia ajankohtaisia, tärkeitä ja kiinnostavia tutkimuskohteita myös uskonnontutkijoille. Teema kiinnostaa myös lähitieteitä, mistä kertoo Sandra Wallenius-Korkalon väitöskirja *Esitetty lestadiolaisuus*. Väitöskirjassa tarkastellaan populaarikulttuurissa esitettyä lestadiolaisuutta feministisen politiikantutkimuksen, uskonnontutkimuksen ja kulttuurintutkimuksen välinein. Nina Maskulin esittelee arvioissaan kirjan keskeistä antia monipuolisesti suhteuttaen sitä myös uskontotieteellisiin kysymyksenasetteluihin. Feminististä tarkastelutapaa edustaa myös Toni Branderin esittelemä, Manon Hedenborg Whiten väitöskirjaan perustuva tutkimus *The Eloquent Blood*, jossa tutkitaan sitä, miten feminiinisyyttä ja seksuaalisuutta on konstruoitu länsimaisessa esoteriassa.

Arvioissaan Risto Pulkkisen perusteoksesta *Suomalainen kansanusko* Konsta Kaikkonen asemoi teosta myös laajemmin suomalaisen kansanuskon tutkimuksen kenttään. Kaikkonen kuvaa Pulkkisen teosta perusteokseksi ”suomalaisen mielenmaiseman historiasta”. Tämän numeron artikkeli, katsaukset, teosten arviot ja arvioidut teokset tuovat (jälleen kerran) esille sen, miten tärkeitä ja oleellisia uskonnontutkimuksen kysymyksenasettelut ovat inhimillisen ajattelun ja toiminnan ymmärtämisen kannalta.

¹ Ks. <http://tatt.protsv.fi/fi/teologinen-aikakauskirja-4-2020>; <https://teologia.fi/teema-arkisto/teema-2020-3-uskonto-ja-elaimet/>; <https://trace.journal.fi/>